

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 106 (1641) ■ 2001 чылдың сентябрь 11, вторник ■ Ат салган шагы 19.20 ■ Садар өрттөз 3 рубль.

Хүннүң чугула айтырыы

ХЕМЧЕР АЛДЫН ТУРАР

2000 чылдың январь-июль айларда аш-чем үлетпүрүнүн бүдүрүлгелери, амгы күштүг болуп турар өртөктөр-биле 136 млн. рубльдин продукциязын бүдүрүп үндүргөн, а эрткен чылдың ол үези-биле деңгээлге 144 хуу бооп турар. Аш-чем үлетпүрүнүн улут болгаш ортумаак бүдүрүлгелери, бо хушт өртөк-биле 17 млн. рубльдин продукциязын бүдүрүп үндүргөн, эрткен чылдың бо үезинде 15 млн. рубль турган. Далган болгаш чарба үлетпүрү продукция бүдүрүлгелери эрткен чылдың деңгээлде туруп турар.

"Кызылдың пиво заводу" күрүнө бүдүрүлгези водка болгаш ликер-водка, арагага хамаарышпас суксунар, аржаан сутлар бүдүрүлгези 2,0 млн. рубльге улуттырган азы 18 хууга көүдүктөгөн. "Макаропром" күрүнө бүдүрүлгези эрткен чылга деңгээлге, 249 мун рубльге продукцияны хейи сайгарып саткан. Макаро кылыптарын бүдүрүп ортумаа-биле 32 хууга көүдүктөгөн.

"Тыва эл" каттышкан күрүнө бүдүрүлгези, "Кызылдың хлеб комбинаты" ажык хевирин акционер ниитилел, "Кызыл-Макарыктың эт комбинаты" хуу бүдүрүлгези, "Кызылдың балык заводу" кызыл-макарыктың харыс салгалыг эштежилге продукция бүдүрүлгелери эрткен чылдың деңгээлден көүдүктөгөн. Ыччалза-даа аш-чем үлетпүрүнүн чамдык бүдүрүлгелери "Ак-Довурканың хлеб комбинаты", "Тураның хлеб заводу", "Тыва хлебпродукт" ажык хевирин акционер ниитилелдери, "Тараа" кызыл-макарыктың харыс салгалыг

талазы-биле" доктаал теле-визиялыг бөлөктөр турар. Капитал септелме комбинат катал тургузар ажылдарын чорударына 18 млн. рубль хергелеттинип турар.

Эртиде турган кожууннар төптеринге хуу чондан болгаш арат ажыл-агыйларын мал күлөп алып черлерин катал тургузар көрдүгөн. Ол бүгү ажылдарын эт комбинатын үндүрүлгези-биле чорудар Чик ортоктуг, шыпаны эки рынок өрттөз чаа база бээр колбасаны бүдүрүп үндүрүп шалада көрдүгөн.

Даштындан үндүрүлгелер ажык хевирин "Сүт" акционер ниитилел болуп бадыткан шыдааан. Бүдүрүлгедө котельнаяны айылдыг байдалда турары-биле эрткен чылдың февралда ажыл-чорудулганы сокоткан. ТР-ниң Чазара 2001 чылдың июль 8-те № 727 доктаалы-биле "Тыва сүт" күрүнениң каталыг бүдүрүлгезин тургузар дугайында" доктаалды күлөп алган, сүт саткып алыры-биле 0,3 млн. рубльдин этидегил чээлини берген. "Тыва сүт" күрүнө бүдүрүлгезин ажыл-чорудулганы катал тургустууга. Бо чылдың июль 2-ниң байдалы-биле 27 тонна сүтүг болбазырамын сайзыраткан, 42 тонна сүттен кылган аш-чемин, 2 тонна

саржагы, ниитизин-биле 435 мун рубльдин продукциязын бүдүргөн. Сүтүг ажыл-агыйлардан болгаш хуу кижилерден литрде 6 рубль 12 копейке саткып ал турар. Бүдүрүлгө боттарының продукциязын Кызыл хоорайның 20 саткыптарында бюджет организацияларында саткып турар. Бүдүрүлгениң болбазырамын сүтүнүн бот-ботунда чигедир дээр болза, оң котельнаяныг калкитал септелгени чорудар адаар. Бо талазы-биле теле-визиялыг 2002 чылда ТР-ниң Чазара кириери көрдүгөн. Ийи, чагыс кижилерин хуужулуп алган буурады каан бүдүрүлгелери катал күрүнө бүдүрүлгези кылдыр тургустууп, чонга ажык-дузанын көргүзүп эгелей берген.

Ниитизин-биле бо чылын аш-чем үлетпүрү чартыгында орунуча кирип, бүдүрүлгелерин карылгалыг ажылдарындан уштуруп, орунгалыг ажылдарынын арга-хевирлерин дилеп тып, рынок негелдизинге дүштүр ажылдап бар чыдар. Эл, сүт тыва кижиниң кол чеми болгаш, бо талазы-биле ТР-ниң Чазара, Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем амызы тодаргай хемчеглерин ал эгелээни өөрчүтү.

Сергей КЕРТЕК.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

ТР-ниң Чазара республиканың Соңгу Чүкке деңгээлден кожууннарчы кышар-чаар чүдүгү, нефть продуктуларын болгаш аш-чемин кыска хуусаа дүргүзүндө саткып чедирери-биле доктаалды күлөп алган.

ТР-ниң Чазарада тургустунган комиссия күрүнениң деткимче көргүзүр фондунуң дузалалыгы (субсидия) акшазын 2 млн. 100 мун рубльге 5 мун 680 тонна хөмүрү республиканың Соңгу Чүкке деңгээлден кожууннарчыче үлөп-хууага, чедирер дугайында шиктирин күлөп алган. Оон аңгыда күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези "Тыва-коммунэнерго" 20 мун тонна хөмүрү саткыш, чедирер даалтаны алган. А күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези "Каа-Хөм хөмүр уургайы" "Тыва-коммунэнерго" бүдүрүлгезинге саткып чокка 20 мун тонна хөмүрү белеткеп бээрин дадыткан.

ТР-ниң Чазарада тургустунган комиссия ук ажылды хыналдага алырын ТР-ниң Чалдылга, энергетика, транспорт амызынга болгаш республиканың күрүнениң тууду болгаш чуртталга коммунал ажыл-агыйны хөгжүдөр комитетке дааскан.

УРАН ЧҮҮЛ ФЕСТИВАЛЫНЧЕ

Сентябрь 21-ден 26 хүнеринде Смоленск хоорайга болуп эртер Дельфий оюннарынга киржир-биле биистик республикадан ийи кижик составтыг делегация аштыгылар.

Эрткен чылын болуп эрткен уран чүдүгү Дельфий фестивалыга биистик республикадан ийи кижик составтыг делегация аштыгылар.

ликавыста кижик бүрүзүгө биистик "Саян" ансамбли киришкен, ийи дугаар ша-

налдыг черин эгелээни улут черишкен болган. Во удаада ук фестивалга шааналдыг черлерин алып күзөл-биле анык ыраажы Айсуу Монгуш биле хөмөйи Бады-Доржу Ондар бо хүнерде белеткенип турар.

ДУЗАЗЫН КӨРГҮСКЕН

Чөөн-Хемчик кожуунуң Чадарада "Юстү-Хүрээ" дугайында алган-арыгларына ТКУ-нун төөгү факультетиниң студенттери улут дузаны көргүскөн.

Чоокта чаа республикада "Аржаан-11" базарыныг кышарыга киржип турган анык археолог Омак Шыпран төөгү факультетиниң студенттери-биле төөгүг болгаш тураскаалдыг чер "Юстү-Хүрээ" дугайында алган-арыгларына ТКУ-нун төөгү факультетиниң студенттери улут дузаны көргүскөн.

лаар субботникти чоруткан.

Ол шыккан ук субботникке күрүнениң туудуна катал кызырын организациялар турар эртем ажылдарына А. Заславская албан-биле Москвадан келеш, адаа киришкен.

Эртем ажылдарчылары-

биле студенттер хүрээни кышып турар туудуларга дузалажып, күш четпейн турар ажылдарын кылчыл, чылы берген боку аштар-арыткан. Уш хуу ажылдаан студенттерге тус черин лама-башкылары оларга өөредилгезинге черишкен-верни көзүзүш, мөргүл номчаан.

● Эрткен даштынар хүнде Белоруссияга президент соңгулданы болуп эрткен. Кордакчыларын аразылган ол чурттуу амгы президентизм Александр Лукашенко соңгулданын 74,8 хуу бадылашкынын алган, мурунп турар. Ону ажар кордакчы чогу илерей берген. А. Лукашенко парламент конференцияны эрттиргеш: "Белоруссияда амгы үдегери политиканы ескертес мен, чоокку үезде Москвага баргаш, РФ-тиң Президентизм В. Путин-биле ужуражып, чоокку үезде боттарыңар ажылдары сүмөлөжү мен" — деп жур-

налистерге дыдыткан.

● РФ-тиң Күрүнө Думазының депутаттары чагыс каныкулду дооскаш, бо айнык 16-га чедир соңгулчулары-биле ужуражып ажылдары-биле тараан. Күрүнө Думазының пленарлыг хуралы сентябрь 19-та ажылдарын чарлаан.

● РФ-тиң камгалал сайдыс С. Иванов Каспий көлде чедер берген болгаш ук көлгө Россияны эрге-ажыктары маадылал, камгалар айтырыптары чуталалып турар.

● Гаагада делегет судуна Югославияны мурундагы президентизм Слободан Милошевич баштаан 15

кижик судуарын эгелээн. Бурундатырып турар кижилер боттарының бурууну долузу-биле билимейн турары судтуг баштайгы чорудулганын илерээн. ● Израиль шериглериниң палестини тургустары ракеталар-биле боолаанын АКШ-тың камгалал сайдыс дооскаш, бо боолаанын үезинде, 8 кижик өлгөн, 40 ажык кижик бадылган. ● Суг адааның "Курск" хемизин уштур ажылдары соксаан. Хемизин муруну кезини одура кирээлөп турган кирээ үрелген, ону септеп турар. (АГЕНТТЕРИДЕР МЕДЭЭЛЕРИНИН).

ЭГЕЛЕКЧИ АРАТ

Тозан чылдарын эгелээде өвүрүн "Эсепчиге орук" соксооча чолаачылар калдып турган эрес-кежээ деп ады алган Экер-оол Кечил-оолонич Монгушту эки тамыыр мен. Рыноктун калдыг, берге тыныкты чытталып келген ол үлөрдө арат (тарааччы) ажыл-агыйларын тургузар дугайында доктаал-саалдар кестүү келтирээ.

Ол үезде өвүр кожуунга бирле дугаар арат ажыл-агыйын Монгуш Экер-оол өөнүгүш Ирини Монгуш-биле эгелеп тургустуу. Ада-егебизин чурт тууду, мал малдап, тараа тарып чораян Солчурун Хам-Дыт деп черин Кара-Дөргүндө эргил күзгө, чааг орну, кара електик, төйлер аразында эргил хонашка кээп хонуп алганнар. Ада чурту аян чок чер болган. Кыжын доммас, чыпкы катпас кара сулуг, хүн үвер чүдүгө ногаан шивилер-дегил, кедээ талазында Хаван-Дар деп улуг кара далгып, дегем олар-белчирик. Кодалың муруну талазында хей-ле уургайлар орну бар, ол дээрже Солчурун биги тараазыны Монгуш Экер-оолду адыз Кечил-оол Монгуш Ириниң огулунуң чогуна тараа тарып берип чораян, ону шыгжап, ажаап чораян уургайлар орну ол. Монгуш Экер-оол ол уургайларын аян катал тараа-биле долдуруп ажылдарын болал чоруту. Оон ачазы ол уургайлардан чааин Солчурун, Хам-Дыт, Улаатай араттарына үрээниге тарааны үлөп берип чораян кижик дээр. Мал Экер-оол Монгуш мал малдап, ногаа, тараа тарып, адазынын ижин кестеп чорутуру ол.

Арат ажыл-агыйын эгелээде бээр он чыл ачыл чорда, Монгуштарын мал-маганы өзүп, машина-трактор тыггып, балдыр дымзып республикада үлөгерлиг араттарын сактыга кирген. Тос-Каралар улуг болгаш Экер-оол Монгуш өгбелериниң ажыл-ишчи, тура-сорукуту аажы-чааин салгал дөзөп арткан. Бо-ла Хам-Дыт уну, Майгы-Тейлер, Улуг, Биче Кара-Сутлар, Шивилиг, Талды-Чарык бо черлер дээрже Тос-Каралар Монгуштарының бурун чурту-дур. Бо чурту элээр үеде ам Монгуш Экер-оолдарын өг-бүлөсинде эгил келген ол.

Монгуштар мал, чер-даа ажылы тууду колгөккөн. Оларын олар-белчирик, аал-оранын, ажыл-ижи сонугар-гап оон-моон төлээр-даа

Николай ООРЖАК.

Өвүр кажуу.

БЕДИК ШАННАЛДАР-БИЛЕ

Тыва Республиканың Президентизм Ш. Д. Ооржактың Чалдыктарын эзуулар республиканың улус ажыл-агыйын кызы-бүрү адырларын мурнакчыларын шанаан.

Тыва Республиканың Орден-биле Москва хоорайның Чазара-нын сайдыс, хергелер рыногу болгаш ачыл-дуза чедирлге департаментиниң улутурукчу Владимир Иванович МАЙЫШКОВТУ шанаан.

Тыва Республиканың "Шыптарангай күш-ажыл дээр" медалы-биле "Ак-Чыраа" соксооча механизатор Холчуг-оол Биче-Көкөвич ООРЖАКТЫ шанаан.

"Тыва Республиканың кедээ ажыл-агыйын алдырлыг ажылдарчызы" Хүндүлүг атты

"Тулаа" арат ажыл-агыйын улутурукчуу Кан-оол Арбаан-оолонич ДОНГАККА;

"Тыва Республиканың алдырлыг малчыны" Хүндүлүг атты

"Торгалы" соксооча мал-чын Бады-Суур Камбал-оолонич ОССУР-ОЛГА ты-ыскаш.

"Тыва Республиканың кадык камгалалынын алдырлыг ажылдарчызы" Хүндүлүг атты

Өвүр кожуунуң төп эмнелгезиниң лор-эмчизи Сюрюкмаа Чангы-Хөөвона ООРЖАККА;

"Тыва Республиканың бадылаашкынын эртирер, түнелдерин үндүрер соңгулда участоктары тургузар дугайында

МОНГУН-ТАЙГА КОЖУУН ЧАГЫРГАЗЫНЫН ДОКТААЛЫ 2001 чылдың сентябрь 4 № 87 Мугур-Аксы суур

тирери-биле бадылаашкы-нарын эртирер, түнелдерин үндүрери-биле деви-скээр соңгулда комиссиязы-биле дугурушканын эзуулар Монгуш-Тайга кожуунуң деви-скээринге 3 соңгулда участогун тургузар.

2. Соңгулда участоктарынын даңзымын, оларнын номерлерин, кызыгаарын, участоктарынын турар черин,

бажыңдарын айтып, чонга дыдыткан.

3. Бо доктаалды күлөп алган дээр контроль чорударын кожуун чагыргазынын даңзымын күлөп алган түр күлөп алган У.Б. Монгуш кадыгар.

Монгуш-Тайга кожуун чагыргазынын даңганы А.К. ДОНГАК.

3. Кызыл-Хаваның № 101 соңгулда участогун. Мөгөн-Бүрен сумузуна бүтү деви-скээр, "Мөгөн-Бүрен" соксо-чуг малчынар турлаптары. Раша-биле чуталалык. Соңгулчулары 618 кижик. Кожуунуң ниити соңгулчуларынын саны 2730 кижик.

4. Кызыл-Хаваның № 102 соңгулда участогун. Мөгөн-Бүрен сумузуна бүтү деви-скээр, "Мөгөн-Бүрен" соксо-чуг малчынар турлаптары. Раша-биле чуталалык. Соңгулчулары 618 кижик. Кожуунуң ниити соңгулчуларынын саны 2730 кижик.

5. Кызыл-Хаваның № 103 соңгулда участогун. Мөгөн-Бүрен сумузуна бүтү деви-скээр, "Мөгөн-Бүрен" соксо-чуг малчынар турлаптары. Раша-биле чуталалык. Соңгулчулары 618 кижик. Кожуунуң ниити соңгулчуларынын саны 2730 кижик.

6. Кызыл-Хаваның № 104 соңгулда участогун. Мөгөн-Бүрен сумузуна бүтү деви-скээр, "Мөгөн-Бүрен" соксо-чуг малчынар турлаптары. Раша-биле чуталалык. Соңгулчулары 618 кижик. Кожуунуң ниити соңгулчуларынын саны 2730 кижик.

7. Кызыл-Хаваның № 105 соңгулда участогун. Мөгөн-Бүрен сумузуна бүтү деви-скээр, "Мөгөн-Бүрен" соксо-чуг малчынар турлаптары. Раша-биле чуталалык. Соңгулчулары 618 кижик. Кожуунуң ниити соңгулчуларынын саны 2730 кижик.

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутатынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде

эрттирер дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫН ДОКТААЛЫ 2001 чылдың сентябрь 7 № 70/311 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Конституциязының 32 чүүлүнүн 2 пунктузунга, Тыва Республиканының Конституциязының 28 чүүлүнүн 1 пунктузунга, "Россия Федерациязының хамаатыларынын соңгуур эргелеринин болгаш референдумга киржир эргелеринин кол маадылалдарын дугайында" Федералдыг хоойлунун 63 чүүлүнүн 1 пунктузунга, 4 чүүлүнүн 2 пунктузунга "Күрүнө Думазының депутаттарынын соңгулданынын дугайында" Федералдыг хоойлунун 4 чүүлүнүн 2, 5 пунктуларына үндезилээш, Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязынын доктаалды болза:

1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутаттарынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде эрттирер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫН ДОКТААЛЫ 2001 чылдың сентябрь 7 № 70/312 Кызыл хоорай

"Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутаттарынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде эрттирер дугайында"

Федералдыг хоойлунун 74 чүүлүнүн 3-8 пунктуларына аштыган негелделеринге дүштүр деви-скээр болгаш участок соңгулда комиссиялары соңгулчуларын хуусаа бетинде бадылаашкынын организастаар.

2. "Россия Федерациязының хамаатыларынын соңгуур болгаш референдумга киржир эргелеринин кол маадылалдарын дугайында" Федералдыг хоойлунун 82 чүүлүнүн 2 пунктузунга, 83 чүүлүнүн 1-4 пунктуларына дүштүр деви-скээр болгаш участок соңгулда комиссиялары соңгулчуларын хуусаа бетинде бадылаашкынын организастаар.

3. "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутаттарынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде эрттирер дугайында"

Федералдыг хоойлунун 74 чүүлүнүн 3-8 пунктуларына аштыган негелделеринге дүштүр деви-скээр болгаш участок соңгулда комиссиялары соңгулчуларын хуусаа бетинде бадылаашкынын организастаар.

4. "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутаттарынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде эрттирер дугайында"

Федералдыг хоойлунун 74 чүүлүнүн 3-8 пунктуларына аштыган негелделеринге дүштүр деви-скээр болгаш участок соңгулда комиссиялары соңгулчуларын хуусаа бетинде бадылаашкынын организастаар.

5. "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутаттарынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде эрттирер дугайында"

Федералдыг хоойлунун 74 чүүлүнүн 3-8 пунктуларына аштыган негелделеринге дүштүр деви-скээр болгаш участок соңгулда комиссиялары соңгулчуларын хуусаа бетинде бадылаашкынын организастаар.

6. "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутаттарынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде эрттирер дугайында"

Федералдыг хоойлунун 74 чүүлүнүн 3-8 пунктуларына аштыган негелделеринге дүштүр деви-скээр болгаш участок соңгулда комиссиялары соңгулчуларын хуусаа бетинде бадылаашкынын организастаар.

7. "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутаттарынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде эрттирер дугайында"

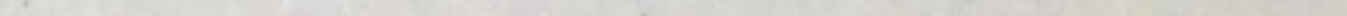
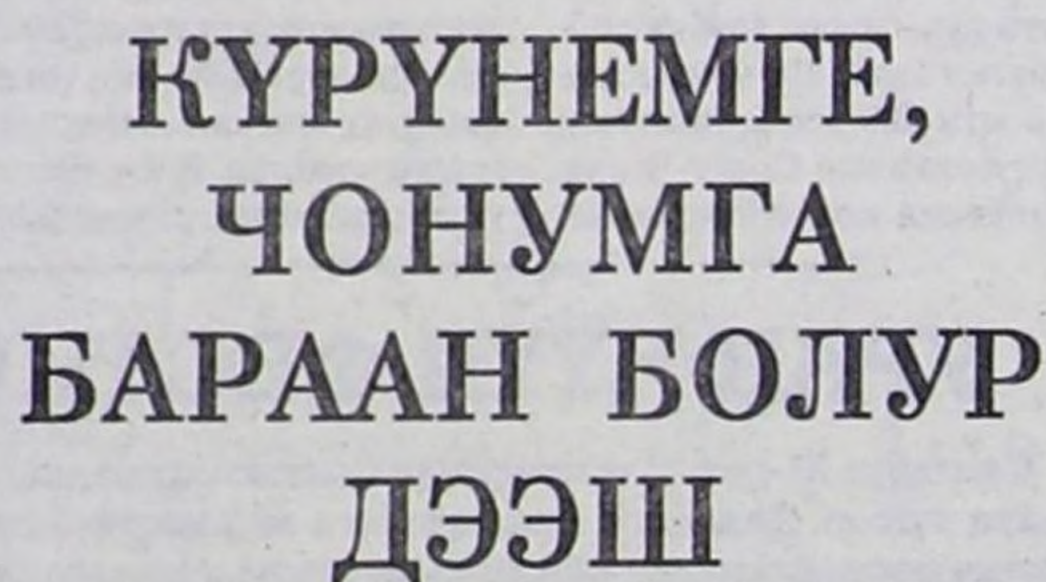
Федералдыг хоойлунун 74 чүүлүнүн 3-8 пунктуларына аштыган негелделеринге дүштүр деви-скээр болгаш участок соңгулда комиссиялары соңгулчуларын хуусаа бетинде бадылаашкынын организастаар.

8. "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутаттарынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде эрттирер дугайында"

Федералдыг хоойлунун 74 чүүлүнүн 3-8 пунктуларына аштыган негелделеринге дүштүр деви-скээр болгаш участок соңгулда комиссиялары соңгулчуларын хуусаа бетинде бадылаашкынын организастаар.

9. "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүнө Думазының үшкү чыгыжынын депутаттарынын немелде соңгулданынын бадылаашкынын хуусаа бетинде эрттирер дугайында"

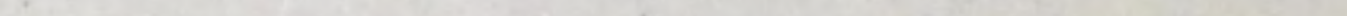
КАДРЛАР АЙТЫРЫЫ

ЭВЭЭШ-БИЧЕ ОРУЛГАЛЫГ

Социал айтырыг

күш-ажыл болгаш социал
хөгжүлдө эргелелиниң

ӨВҮР ДЭЭРГЕ КОЖАЛАРЖЕ ӨРТЭЭЛ ОРУК БЕЛДИРИ-ДИР...

ХӨГЖҮЛДЕНИН ОРУУ-БИЛЕ

Өвүр кожунуу бо хүнверде 60 харлаан байырлалын демдеглен эрттирип турар. Тываның Араттың Револостуг Намының Төп комитетинин 1941 чылдың март 12-де хүлээп алганы № 10 "Улуг кожуннарны бичеледир үзе организаастар дугайында" доктаалына үндэзилээш, Тыва Арат Республиканың Биче Хурал Президиуму ол-ла чылдың май 24-те "Чаа кожуннар тургузар дугайында" № 20 доктаалын өзугаар Эрзин, Өвүр, Монгун-Тайга, Бай-Тайга, Сүт-Хөл болгаш Чаа-Хөл деп 6 чаа кожуннар тургустунган. (Бо доктаалдарны ушта бижээн дөзү Тыва Республиканың Төп күрүне архиви. Фонд 92, Бискамп 1, херек 915, арын 41).

Өвүр кожунуу тургузарда Улут-Хем кожунуудан Дус-Даг, Чалаагы сумуларын, Чөөн-Хемчик кожунуудан Солчур сумуларын болгаш Барыш-Хемчик кожунуудан Салты сумуларын үскеш, Өвүр деп аттыг кожунуу тургустунган. Кожунуу тургустууларда шак ындаг 4 сумуларын, 42 арбанын, 887 өрөгөлгү болгаш 3936 улуг-бичи чурттакчы чогулт турган.

60 чылдыг эрткен. Бөгүнү байдал-биле көөрге, кожунуу 6 сумуларын 9800 ажык чурттакчы чогулт 2100 хире өрөгө бар. Ол үеде Тагды сыны ажык чурттакчы чорутуу чедири турган чөдө бөгүн ажыл-агыйнын бүтү адырлары сайыраан, асфальттыг каа-лаа орук, телевиэоруд ак-

кек армнынар, телефон харылзааны шагдала кирип келген. Кожунуу шагда турган 8 сохостарнын дертуу ам-даа бүдүн-бүрү, чүтле бикээзи 8 бичи кооперативтерге чарлып алган ажылдап турарлар, 6 сумуда 6 ортумаак школа, бичи чаштарын 12 асыл-сидистер, кожунуу төп кижик эмнелгезинден аңгыда, 2 участка эмнелгелери болгаш 3 эмнелгелер пунктары, 6 култура бажындары, кожунуу төпчүткен Монгун Доржу атыг библиотеканын аңгыда суур бүрүзүдө библиотекалар, уругларын уран чүүлүн болгаш спорттук школалары, Хандагайты суурда школачылар бажыны, Шагдыр Кара-оол атыг спорт школы доктаамал

ажылдап турар.

Кожунуу кол экономика-зы — кедээ ажал-шири. Агаар бойдуу кады-агыри, чер ажилын сайырадырынга хөрзүн таарымча чок-даа болза, ажал-иши чоңуун кызымаа-биле чер болгаш мал ажилын шагда турга сайырадып келген, оон иштинде мал ажилы эң кол черин ээлеп турар дээрзи билдингир. 1980 чылдар үезинде кожунуу шупту турган малдын баш санын көөрге, шээр мал 180 муң баш, мыйкыг бода мал 30 муң хире болгаш 18 муң ажык чылгы аймаа турган.

Экономикагы рыноктуң берге үези Өвүр черин оюп эрттээш. Амыдыралдың кол дөзү мал ажилында чүе болганда, чон малдан черле салдымаан. Амгы сан-чуратайларны көөрге мындыг: кожунуу бүтү чер башып турар малды чүен аайы-биле көргүзгө, шээр мал 92 муң, бода мал 7 муң болгаш 1300 баш чылгы мал бар. Мурнуку чылдарга бодаарга, сохостарда мал бажы дыка кудулаан, а чоңуң куузууда малы улам өзүп турары өөрчүтү. Бөгүнү берге амыдырал кижилерин боландыра берген. Ылангаш суурларда чурттап турар өг-бүлелер мал-маганын түдүп, бажынар чанында ногаа аймаан өстүрүп, кар-

тошканы доктаамал тарып турар апарганнар. Чайгы үеде кат-чимисти, мөөгүнү чыып, кышкы чөмүн курлавырлап ап турар өг-бүлелериниң саны улам көвүдзөн.

Кожунуу бүтү суурларында арат-тараачын ажыл-агыйларын болгаш хуу садыларын сайгарыкчыларнын саны хей. Олар бүтү чоңу хуу бүрүңү херек аш-чөм аймаа-биле, үлөттүр бараан-нары-биле хандырып турарлар. Каджы камталалы, өөрөдөгө болгаш култура адырлары доктаамал ажылдап турар.

Өвүр чери онзагай чер. Бо кожунуудан Тываның сурагыг чогаалчылары Степан Сарыг-оол, Виктор Көк-оол, Донгак Бегзи, Тютюш Кызыл-оол, Владимир Серен-оол, Монгун Доржу, Донгак Эдуард, эртемденер Монгун Дорж-оол, Хертек Яков, Монгун Маннай-оол, Доржу болгаш Орлан Бузур-оолдар, Доржу Чүргүй-оол, Кара-Сал Борис болгаш ескелер-даа моон үнгенер. Ыраажылар, хөмөйжилер Санчы Кызыл-оол, Тумат Геннадий, Куулар Геннадий, Николай Монгун, Валерий Монгун, Тыва Республиканың алдарлыг артистери Эзир-оол Монгун, Татьяна Сорж, Тамара Ондар оларга канчал чоргаарланмас бис. Республикада ат-сураа

алган спортчуларымыс: мөгелер Даш-оол болгаш Шагдыр-оол Куулар алышкылар, Чимит Куулар, Василий Ондар, Павел (Далы) Куулар, боксерлар Семен Монгун, Сергей Куулар, Оолка Сат, Айраа Куулар оларны адаарга-ла четир.

Россия Федерациязынын болгаш Тыва Республиканың културазынын алдарлыг ажилдакчызы, композитор Батый Кенеш, композиторлар Ирбен-оол Түлүш, Владимир Серен олар Өвүр черин оолдары.

Чоңуң кадыкшылы дээр амыр-дыжын харам чокка берип чорур эмчилеривис: Россия Федерациязынын алдарлыг эмчизи Вера Доржук-кай, кезип эмнээр эмчилер Валерий Ховалыг, Альберт Донгак, Тыва Республиканың кадык камталалынын сайды Аркадий Начын олар Өвүр чоңуң чоргаарланмыс кижилери-дир.

Эрчим чоңум, өвүржүлөр! Кожунуу-вустуң 60 харлаан байырлалында кожунуу-амыдыралын хөгжүдериңге күжүң, эртем-билиң, энергияң харам чокка кирип келген хоочуннарымыска болгаш бүгү чоңга эң-не экин, быжыг кадыкшылы күзээр-дир мен.

Мадар-оол ДАНЗЫН, күш-ажылдың хоочуну.

ҮЛҮҮ ҮЛҮГ

1946 чылдан эгелээш 1997 чылдың чеди айга чедир Өвүр кожунуу өөрөдөгө, партия, советтер, кедээ ажал-агый шуптумуга ажилдап келген мен, бо хей чылдарнын иштинде кымын-биле кады ажалдавадим, чүңү кылбадим дээр. Бо девискээриң социал-экономиказын, културазын сайырадыр херекке боттарың биче эвес күш-ажылчы үлүүн кирип чораш болгаш ам-даа кирип чорур кады ажалдап, чурттап келген өш-өөрүңүң, чаргыс чер-чурттуларымың дугайында каш сөстү бижирини шиптирлерим.

Кожунуу колхозтарны тургузар, көшкүн араттарны сууржуу амдыралче кириер, мал болгаш чор ажилын хөгжүдөр дээр Доржук-кай Донгак, Чокчук, Шойгу, Доржу Түлүш, Доржу Тумат болгаш ескелер-даа кызымаак ажилдап чорашкан. Оларның ачылында коллективтег ажал-агыйлар багай эвес көргүзүлери чеди алгаш, кожунуу-уң экономиказын хөгжүдөр херекке үлүүн кириер.

Өвүр төөгүдөн бээр мал-чын араттарын чурту болуп алдаржып келген. Оларның угун уктап, дөзөп салгаан малчынарын саны сөөлү чылдары улам көвүдзөн, мал-дан хей чаш төлдү өстүрүп, арбын дүктү кыргып ап, семис ээти бүдүрүп, кожунуу малчын дээр адым сыкпайн турарлар. Ындыларга Комбуй-оол Монгун, Донгак Валдан, Сүрүн-оол Куулар, Осурбай Монгун, Санчат-оол Куулар, Ногай-оол Донгак, Бады-Суур Донгак болгаш ескелер-даа камааржыр.

Көшкүн араттарны сууржуу амдыралче кириери-биле улуг ажылды кожунуу чоруткан. Өргөн турбаан

черлерде суурлар тыштып келген. Ында чурттапга бажынары, школалар, эмнелер, култура албан черлери, магазинер, чунар-бажынар болгаш еске-даа туудулар хей-биле туттунган. Ол чаргыс хуу кылдына бербээн. Аңаа хей күштү үндүрген, акша-көпөкти чаргыдааны билдингир. Ылангы колхоз-сохостарнын ажил-ишчилери бир демини-биле тууду мыйкын тайгадан чорутары көзүп белеткээш, сөөртүп алгаш, туудуларны туткан. Эскерткен келген улустар оларны тууду бербээн. Мындыг шөөр кижилер Өвүрде барыга чоргаарланмыс чорур мен. Бо херекти кылырыга төлөтүп үлүүн кириер Чамзыры Донгакты, Кенден Эртине болгаш ескелерин-даа адаар болдым.

Чер ажилын сайырадырыга бердинге кижилер кожунуу хей турган. Чагыс чикек. Хову бригадир, Көк-Хаактың ээзи Балган Түлүшү кончуг ажилчыны кижик деп санаар мен. Ол бригадизинга чазын баргаш, орта чазар, чайлаар, күзээр чагылдыг, кажан бүтү ажал доостурга, ыччан күзүн соой бергенде, чанып келир. Шак мындыг кижилер безин бар-дыр.

Дус-Дагы чурттугун, еске сурагыг чогаалчылар Степан Сарыг-оолга, Виктор Көк-оолга, Бегзи Донгакка, Кызыл-оол Түлүшке, Доржу Монгунга, кады ойнап еске хөөмейжи эжим Санчы Кызыл-оолга өвүржүлөр чоргаарлаар.

Мал ажилын Өвүрге сайырадыр херекке эртемден Илья Кызыл-оол улуг үлүүн кириер. Оон-биле кады Дус-Дагы девискээрин шуптузун кезип, малчынарын ко-даннарыга барып, өг-ора-

нынга кирип, ажилдап чорду-вус. Бодунуң хөрзөңге бердинге кижик-биле кады чорутурга солун-даа, ажыктыг-даа бол-ган.

Дус-Дагы чурттакчы чо-нууң оолдарын, кыстарын өөредип, кижизидеринге Владимир Шарый-оол, Сүндүп Донгак, Р-Ф-тин школазын алдарлыг башкызы Кызыл-Уруг Донгак болгаш ескелер-даа улуг салышкынны кири-генге демдегтээр болаан мен. Оларның өөрөңкчилериниң аразында чаргыскалчыларым Тангай-оол Донгак, Кызыл-оол Куулар, Май-оол Ту-мат, Маннай-оол Монгун шыкш төлөтүп ажилдакчылар үнгөн.

1939 чылда Торгалыга ажилтыгана эге школань бир дугаар өөрөңкчилерин-дең чүтле беш кижик арткан. Дамбаа Донгак, Далаажып Түлүш, Бат Түлүш, Михаил Ыймажал, бо одуруларның автору мен Дус-Даг сумуунда хуу мал-маганын азырап, то-дуг-догаа чурттап чорур бис.

Өвүрден шыраак дээр мөгелер үнгөн. Хоочун мөгелер Сүрүн-оол Куулар, Кеня-оол Донгак, Саана Монгун, Шагдыр-оол Куулар, Даш-оол Куулар Тывага сурагып чорашкан.

Чурт рынок экономика-зынче ишчилер кириген-биле сөөлү чылдарда өвүржүлериң амдырал-чурттапга-зынга кадык бергендешкин-нер таварышкан, ыччалза-даа аңаа олар туролбай, рынок экономиказынң негелде-леринге дүштүр ажилдап киришкенер. Оларның амы-дырал-чурттапгазы экижиер дээрзинге бүтүрелдиг мен.

Оолакай ДОНГАК, күш-ажылдың хоочуну.

ӨВҮР ЧОНУ

Өвүр чону өөрүрөк, өскө сен деп артыктаас. Өшкү, кыштаг аңгы-да бол, өшкү, хою кады чорур. Өвүр чону хүндүлээчел, өөндүө сен чалаар. Ваарыга чөмүн салгаш, Ваары-чогун хөөрөжир. Өгбелерден салган алган Өвүр чону сеткил бай — Ыглазиза, мглап болур, Ыглазиза, мглап болур. Өвүр баары чылдым бээр Өвүр чону салгык ак — Аптазиза, тогтуруп каар, Арат оруу ажык дыжыр. Түрөзизе, хөлкерип каар, Дүне када хондуруп каар — Кирген, үнгөн өгбелерге Кижик боорун кызыдып көр. Кижик мен деп бодап чораш, Хире шааңга бужа кылза, Эскен черин каастап чорур Өвүр чону сен кабас. Николай ООРЖАК. Өвүр кожуну.

Өшкү, хою кады чорур...

ТУРАСКААЛ СӨС

Амдырал аайы-биле деп, Ары, Өвүр чурттап-чурттап, Ары-ачам Бора-Шайга Кызыл-дустай берген чүе. —Черинге кээп сөөгүн салыр, Черле доруун ашак-тыр —

Көвей дөргүл-терелдери Хөөн чазып олургулаан... Шап ол шагда аржажак мен, Чаа-ла угаан киргелек мен. Сөстүң утка-дөзүн билбес,

Чөгөнчиг-ле турган-дыр мен. —Кырган-ачам кызыл-дустаан, бооп-тур. Шап ол сөстүң төөгүзү Шаандан тура ылап-ла шын: Даш дус камчык улус Дагын көлбөс үе турган. Бөгүн Дус-Даг чаартыгана —

"Кызыл-дустаан" дээрге-ле Кызыл сөптөөн домак бооп-тур. Шап ол сөстүң төөгүзү Шаандан тура ылап-ла шын: Даш дус камчык улус Дагын көлбөс үе турган. Бөгүн Дус-Даг чаартыгана —

Озук, балды утундурган: Бөлөр, узар, бузар чөпсөк Озал-ондак болдурбастан. Ычанга-даа демги сөс ам Ындыг хөзөөр артып алган: Дустаан улус салымынң Турсакалыг боз берген. Кара-Күске ЧОДУ.

ҮЕ-ЧЕРГЕЛЕРИМ ДУГАЙЫНДА

Өвүр кожунуу чараш кады өшкөс оюм, өөрүшкүм, өлчөй-кежим болганынга кээзе шагда мөгөйш чорур мен. Анык назымның ажалың чээрби чылдары бо черге ажилдап эрттиргеним улуг аас-кежик-биле долган. Ылангаш Өвүрүн чери мээң төртүтүгөн, өскөн черим Тожу-биле дөмөй чуртум болу берген.

Бо кожунуу ажилдап тургаш, албаның ажал-хөрзөң кылдып, суурларынга чеже каттап чөтпөзүн, сурагыг кижилери-биле ужурашаан, үе-чөргөм өш-өөрүм-биле кады кадыг ажал-херекти бүдүрбээм дээр.

Өвүрүң экономиказынң кол адыры — мал ажилы. Оон баш санын өстүрер, уксаазын экижиер, продуктуун белидир дээр кедээниң ишчилери кончуг кызымак ажилдап турган. Оон түннелде иштинин малдын бажы 100 муң баш ашкан, хуу кижилерин 88 муң баш чедип турган. Ол хире хей малды турганын бөгүн магадаас аржажак.

Кожунуу экономиказын хөгжүдөр, чоңуң эрге-ажы дээр ак сеткилдиг ажилдап чораш мээң үе-чөргөмнүң дугайында сактып бижирим боладым. 60 чылдарын төн-чүзүндөн 70 чылдарда партия райкомунун бирги секретарына Кыргыс Норбуевич Шулуг ажилдап турган. Ол ханы угааныг, негелдегил, ажал-агыйн удуртуп билир, хайырыг ажал-иштин кээзде өзөөдө турар кижик.

Кыргыс Норбуевичиниң кылдып чораш ажал-ижи Өвүрүн төөгүзү-биле туудуш холбаалыг. Оон күш-ажылчы намдары аныктарга үлгерчөк болур. Өвүржүлөр удурткучуларын күндүлөп, алган, йөрөзүп билер улус. Кожунуу 60 чылын байырлап турар үеде К. Н. Шулуунуң чырыктыгы адынга чылгы, эки сөстөрүн чугаалап, оон адын мөгөждери-биле Хандагайтынын бир кудумчузун оон ады-биле адаза чогу-чалыг хире-дир.

Өвүрүн партия райкомунун бирги секретары чораш Чылбаа Ооржак, Бадыр Монгун, Анагелек мен. Бирел, райкускомунң даргалары турган Александр Семис-оол, Степан Достай, Олег Стихин кожунуу социал-экономиказын хөгжүдөр херекке биче эвес күш-ажылчы үлүү киригенге демдегтээр болаан мен. Сохостарнын директорлары, парток секретары, кедээ Советтер даргалары, комсомол райкомунуң секретары, култура, өөрөдөгө, кадык камтал, шагдаа органнын удурткучулары болгаш ажилдакчылары боттарынын ажал-чорудулгазын кожунуу, боттарынын ажал-агыйларын хөгжүдөр херекке угландырып тургаш, хей ажыктыг ажал-херекти бүдүргөнөр. Оон ачында кожунуу сайыраанын салымын кириген болгай. Өвүрге ажалдап чорашкан хей болганын-дан аттарын шуптузун чыс-

каап адаары болдунмайн барды.

Өвүр дээрге малчынар чурту, кызымаккы күш-ажылы-биле эки көргүзүлгелер чедип ап чораш, ам-даа чедип ап туралар мында хей. Оларга Намбар-оол, Калга-оол Монгунтар, Сөвил Донгак, Күзөңмаа Монгун, Осур-оол Тумат, Осурбай Донгак, Саар Ооржак, Санчат-оол Куулар, Кара-оол Ховалыг, Чымбылдай Ооржак болгаш еске-даа он оон муракчылар камааржыр. Оларның ачында малдын баш саны көвүдзөн. Аныктар хоочун салгалдың кижилерин чымштыг хөрзөң чедишкенин уламчылаа-шаан...

Өвүрден сурагыг эртемденер, чогаалчылар, хөөмейжилер, хөгжүмчүлөр, ыраажылар, мөгелер, шыдраачылар шыгдарып үнгөн. 70-90 чылдарда бо девискээрден эртемденер Монгун Дорж-оол, Маннай-оол Монгун, Яков Хертек, Чүргүй-оол Монгун, Бузур-оол Доржу, чогаалчылар Эдуард Донгак, Монгун Доржу, Николай Куулар, Николай Ооржак, Мадон Монгун, хөгжүмчүлөр Батый Кенеш, Ирбен-оол Түлүш, хөөмейжилер Санчы Кызыл-оол, Геннадий Тумат, Николай Монгун болгаш ескелер-даа республиканың ат-сурагыг кижилери болганнар. Олар ты-ва эртемни, уран чүүлү сайырадыр херекке боттарынын салышкынны киригенер болгаш кирип-даа турарлар.

Мээң бо кожунуу ажал-дап турар чылдарымда хүреш, шыдраа шамалы-биле сайыраан. Хандагайтыга уругларын спорт школы ажилтыгана, аңаа хүрешке хандыкшылыг оолдарын хаара туткан. Оон директору бицингир мөгө Шагдыр Кара-оол болган. Ол республикага, оон дашкаар болуп турган маргышалаарга киришкеш, чагыс эвес удаа чемпион атты чаалап ап келген, ычангаш спорт мастери атка төлөтүп болган. Шагдыр-оол Куулар, Куулар Даш-оол, Сембири Көшкөндөй, Андрей Семис шыкш республикага сурагыг мөгелер чургуудан үнгөн. Хоочун салгалдың мөгелериниң үлгерчөкчөз эдерген, оларны дөзөз аныктар көвүдзөн. Чагыс чикек. Бичи оолдар Ара-зынга болган республика А-вүңге, Наадыма турсакалы-зынга Ким Седен-оол ижи чыл улаштыр шүргүн.

Өвүрге шаг-төгүдөн бээр шыдраага хандыкшылыг хей чораш. Седен Ооржак, Дөртөй Ооржак, Чонок-оол Ооржак болгаш ескелер-даа хүзедир, хондур шыдрааалаар чорашкан. Ындыг кижилерин салдарында анык шыдраачылар өзүп үнгөн. Шыдраачыларын улуг өгбөз Седен Ооржактың оолдары Сарыг-оол, Кызыл-оол, Даниял адазын чаагай хөрзөң дөзөп алганнар. Кызыл-оол Ооржак республикага шыдрааның каш дакпыр чемпиону болган. Оон

дараазында Мадон Монгун республиканың "Урожай" спорт нитилинниң шыдыраага чемпиону болуп үнгөш, Өвүрде шыраак шыдраачылар бар дээрин бадыткаан. Бо одуруларнын автору мен республиканың шыдыраа маргышалаарына каш удаа киришкен, шаңналдыг черлерин ап келдим. Амгы үеде эми Валерий Куулар мөгө-жидиг шыдыраачыларын бирээзи болуп турар.

Өвүрден эки тура-биле Ада-чурттуг Улуг дайынга киришкенер эвээш эвес. Олар интернационалчы хөрзөң ыдыкты-биле күссөткенер. Эки турачыларын маадырыг хөрзөң өвүржүлөр утайн турар, оларның чырык адынга турсакалыг Хандагайты суурнуң төвүндө турсакалыг кылган. Ону демирбетовдан шуптук, сиилбип, каастап кылырынга Мартай-оол, Чооду, Чалок Сат, мен киришкен бис. Бо турсакалыг чылдың чаагайжыдып турар.

Өвүр кожунуу тургустунуң 60 чылын байырлап турар бо магадангы хүн-верде эрткен чүс чылдың 70-90 чылдарда кады ажилдап чораш өш-өөрүмнү сактып бижир оор, өвүржүлериң ажал-ижиңе чедишкениңиң, кадыкшылың, өөрүшкүң, аас-кежикти күзөп ор мен.

Анатолей ТОРЛУК, күш-ажылдың хоочуну. Кышкы харап.

ЧОРГААРЛАНЫП ЧОРУУР МЕН

Назы-харым улгады берген. Шыны-биле чугаалаарга, "көрбөзүн чүең чок, көдүрбээн хөзөөм чок" деп болур. Кожунуу тургустунуң аңында бээр 60 чыл оюнга уткуш-тур, Өвүр кожунуу тургустунан баштайгы колхозтун төөгүзүңе кысказы-биле доктап көрейиң.

1949 чылда ычангы Дус-Даг сумуунуң Торгалыг хемниң Таарымал деп черге суур тургузуп, кедээ ажал-агыйн устанында айлтыгана чикек-нормаларын хажытпайн, колхоз тургузуп, колхоз-чу амдыралды эгелээр дугайында чугааны 20 өрөгөңиң ат, кижилери боттарының саналдарын кадып чугаалашкан түннелде, 1949 чылдың июль айның 20-ниң хүнүндө Торгалыг хемниң кылыныга, көктүң, шыктыг черге хуралдадымыс. Бо хуралды Өвүр кожунуу райком секретары база Кызылдаа сургасчыл келген бир дарга кээп эрттирген. Оларның аттарын уга-кан-дыр мен. Хуралдың доктаалын бижээң секретары Александр Намалдай деп башкы кижик чүе.

Кедээ ажал-агыйн устанында айлтыгана, чикек-нормаларын сагып тургаш, өрөгө бүрүзүдө турар малды кирбээниң сактырып-биле бадылап доктаадып бижээниңиң сактыг тодаргайлаарга мындыг бир өрөгө 1 ат, 2 инек, 30 баш шээр мал, иштээни-биле өрөгө бүрүзүңү чүс базар малын санын 33-ке доктааткан чүе. Оон артан малды колхозтун нити хөрөңгиз кылдыр салган турарын устанга бадылаан чүе. Кедээ ажал-агыйн шуптузун дакылдап бижээң, аныз-бүрү хөрөкөлдүң 13 хемши турган чүе.

Баштайгы чылымыста багай эвес дүжүттү ажаап алдымыс, оон түннелде мындыг болгаш: кызыл-тас — 10214 кг, сула — 11250 кг, арбай 22750 кг, чикге-тараа — 7365 кг, картошка — 3168 кг болган. Ол бүгү дүжүттү Чоа ховуу, Кара-Тей болгаш оон-даа еске черлерге чүтле аш, шары күжү-биле тарып турган. Ажаап алган дүжүттү аш, шарыга чүдүрүп алгаш, Чадаана күрүне планынга дужаап турдувус.

киришкелериниң дилзэн хандырып, колхозтун адын "Торгалыг" кылдыр бадылап берген. Колхозтун удурткуч составы мынчаар тургустунган: колхоз даргазына Доржук-кай Олайович Донгак, ора-лакчы даргазына Думун-оол Донгак, кол бухгалтеринге Санчат-оол Степан, ревизия комиссиязынын даргазына Эртине Кенден сонгуттурганнар. Үстүңдө бижээним кижилер 1949 чылда Өвүр кожунуу баштайгы тургустунган колхозтун удурткучулары болуп төөгүтө артан кижилер-дир.

Чаа тургустунган колхозка баштайг кырген 20 кижиниң ат, фамилиязын дөгөзениң сакта-рып ор мен. Кыргыжы кады ажилдап келген болгаш олар мөгөз өстүдүрбас. Ол үеде Чоа хөмөй Дус-Даг МЧАЗ-зи деп эвээш санын өрөгө-лерден тургустунган артел турган. МЧАЗ-ин кижиги-нериниң чамдызы колхозтун ажал-агыйныга каттыжып, чер болгаш мал ажал-агыйныга бүгү хөрөгилерин устан өзугаар колхозтун нити өңчүзүңе кириер.

Мал, чер ажилың эш-төжүлгелери мал, чер ажилыңа ажилдап чораш болган болгаш колхозка кирерде тууду талазы-биле калдыг-даа хөрөңги кирбээниң сактырып-дир мен. Колхоз кижигиңге кирген — араттарын малы-биле катый МЧАЗ артелиң кижигиңнериниң салган малың баш саны-биле баштайгы колхозтун хөрөгизин тургустунган. Чылгы мал 170, мыйкыг бода мал 180, хой, өшкү 600 ажал турган. Кедээ ажал-агый хөрөкөлдери шуптузун дакылдап бижээң, аныз-бүрү хөрөкөлдүң 13 хемши турган чүе.

Баштайгы чылымыста багай эвес дүжүттү ажаап алдымыс, оон түннелде мындыг болгаш: кызыл-тас — 10214 кг, сула — 11250 кг, арбай 22750 кг, чикге-тараа — 7365 кг, картошка — 3168 кг болган. Ол бүгү дүжүттү Чоа ховуу, Кара-Тей болгаш оон-даа еске черлерге чүтле аш, шары күжү-биле тарып турган. Ажаап алган дүжүттү аш, шарыга чүдүрүп алгаш, Чадаана күрүне планынга дужаап турдувус.

Ам ол шөлдерин ажаллавын турарыңа дыка-ла хомудан чорур мен, чүе диез сугат-да бар, машыңа-техника-даа бар-дыр. Ам бо хүнверде машина-техникалыг ажал-агыйлар ол хире дүжүттү ап шыдаайгы турары чөгөнчиг.

1981 чылда чылгы малы

ӨӨРҮНЧҮТ ЭВЕС БОЛДУ

ладьмыс. Ычталда-даа ногаан
от-сиген таппай баскан,
тараан ыштар үрзөн силер,
акт тургузар бис дөштү та-
рупан мындай. Бистер маара
келгеш, тары каан ыштар-
ны-даа үрөдөккис, көчтүк
корум-турумну турган бис.
Үрөткөн ыштарны тыппаан-
нар. Азия төвүнү тураска-
лыңың чамында тараан ыш-
тардан б.к. 18 терек курган,
калды калганын илөргөткөн.
Бо ыштарны чүгө курдунды
алган силер деп айттырдым.
В.Вусатый тургаш: "Араан
ыштар" — диди.

Хоорай чагыргазың, оң-
даргазы А. Кашининг асылы
моон бөзия илдең ышакыл.
А. Кашини, мөң асыл-аул.

Шынап-ла, ол кадыл калган чаш мыштар хоорай чагыргазының багай ажалының түнөөлө шыкажыл. Чаагай жылкыга ажалын четтес ордуна чыгып кеткен.

Байырлал соонда бодалдар

эл чугаалап турар-дыр. Бир
оос чыгаажыдылганың
рээя мынчаар кеер түвө
болза, тараан ыштар шүтүзү
кургап болурунуң айымын
бар-дыр деп түнүгөл кел-
дивис. Кызыл дээрге чаа-
гайкыттыгнан нөгана хоорай-
ларның бирээзи деп бил-
мен, херек мынчаар уламчы-
лаар түвө болза, нөгана хоорай деп
ат ес-

АЧАМ ДУГАЙЫНДА

илдар

бистерни тараан ыяштар
үрзэн дээш, буруудадырга
сеткилвис хомудаан, хоорай
чагыргазының удуртулга-
зының четпес ажылын бисче

жуу каарта, кайсы болур деп
Хорай чагыргазыны мын-
дагы четтес ажыдын Чазакты
удуртукталгыч эскерин, кө-
рүп-ле турар чүөс алынаа, ош-
у эдер кемчөөз алып үе келтес
деп бошар бис.

Кызылчаларга, келгенс
аачтыларга хоорай чагыргазы
таарымчалыг байдалды тур-
гузат турар бе деп айткырар
болса, ыракта чыгыштыс деп
кагырылаар апаар. Көдөздөс
келген бедүгүн кижилерге изин
сарыг шай ижиң, тоттук
чөмөниип алып черлер чо-
тур. Ош орунуга шаво салар
черлерин ажыдарына чөп-
шөзөрдөй берип турар. Ында
көп көмүгөң азыктар алаар

рушкан пиво ишкен, хөөрөшкөн ораң-дыр, ол дээрге ара-галашкычче орутку аяктын турары ол эвес чүөе бе? Шаанда тыва улус 30-40 хар-лыынга чедир арага аймама ишпес чораанын билгир бис. Ыңда ханы утка барын утлаза эки. Ажы-тол кадык чаагай төртүгүтүрөн, салган телепши болурун билгир турганар-дыр.

Бистид республикага даш-тыкы чурттардан эззиз эвес

дальчылар чылдың-на кээп турар, олар бир дугаарында Азия тегуа көөр күзүлнн илередири бийдиктир. Ындыг болгонда ону чаагайжыдары кончул туугула деп санаар бис. Ол ымыш Интернационалнаа кудумчузуна көрүштүк чылдыр эде кылыры күзөчиг-дир. Бо айтырыгже хоорай чагыргасы, Чазактын хамаарымчалык органдары кичээгей салыр боор дээрзиге кдеген тууар бис.

Октябр ТАРГЫН.
Толкөзөкчелериңиз Бай-Тайга коомунунун тус чөр хуралчыны даргазы.

туугула комиссиясы ТР-дин Топ туугуну Седип-оол Иванович эзи

ригтовица
ИЛДЫН
ы илереди туур.

Банк "Тузакредит", Кызыл ИНН—1701008465;

и массалыг информация чөпсөктөрүнөн талаш
руктелүүнүн Таша дейгисээр эргелелиге бүртүктөт
ган информации куржонгогеддигин ташографымыга

бодаларын редакциянын туружу-биле дүүшпей бары
палары изин авторлар соттууны харыкылаар.